IJTEBS

Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi
International Journal of Tourism, Economic and Business Sciences
E-ISSN: 2602-4411, 6(2): 116 -133, 2022, www.ijtebs.org

1923-1929 ARASINDAMİLLİ BANKACILIĞIN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

[1]Damla AYOĞLU DUMAN
[2]Osman SUNTUR

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İktisat Bölümü, ayoglu@akdeniz.edu.tr, ORCID:0000-003-0256 9025
[2] Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisat Bölümü, d2040202078@ogr.sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3585-1959

Sorumlu Yazar
E-mail: ayoglu@akdeniz.edu.tr

Geliş Tarihi: 09.08.2022
Kabul Tarihi:22.09.2022

Özet

18. yüzyılda batı Avrupa devletleri arasında başlayan sanayileşme sürecine, Osmanlı Devleti uyum sağlayamamıştır. Sanayileşme sürecinde geri kalması beraberinde ekonomik sorunları ve çıkmazları getirmiştir. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin yaydığı Türk milliyetçiliği akımlarıyla yerli burjuvazi yaratılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte bu milli iktisat görüşleri de geçerli olmuş ve genç cumhuriyetin kurucuları, hızlı sanayileşme ve yerli burjuvazi yaratma hedeflerini benimsemişlerdir. Türkiye'nin izleyeceği ekonomik politikaların temelleri 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılan İzmir İktisat Kongresinde atılmıştır. Kongrede ülkenin bir an önce sanayileşmesi ve bunun için yeterli sermaye olmadığından bankalar yoluyla desteklenmesi görüşü benimsenmiştir. Sanayileşme için gerekli olan yerli sermayenin yetersizliği sebebiyle hükümet bu süreci bankalar yoluyla gerçekleştirmek istemiştir. Dönemde izlenen ekonomik görüş biraz da Lozan Anlaşması gereği liberal ekonomidir. Ancak hükümet sanayileşme yolunda gerek teşviklerle gerekse kurulan bankalar yoluyla ekonomiye müdahalelerde bulunmuştur. Bu yüzden liberal dönemde kurulan bankalar sanayi sektörünün kredi taleplerini karşılamak ya da konutlaşma sürecini kredilerle desteklemek bu bankaların temel kuruluş amaçlarını oluşturmaktadır. Ayrıca dönemde yerli ya da yabancı sermayeli bankaların şubeleşme konusunda yeterli olmamaları nedeniyle taşradaki halkın kredi ihtiyaçlarını karşılamak için de pek çok yerel banka kurulmuştur. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte kurulan milli bankaların Türkiye ekonomisine katkılarını incelemektir. Aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nde kurulan Ziraat Bankası ile bazı yerel bankalara da ayrıca değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liberal ekonomi, milli bankacılık, Türkiye

THE EFFECTS OF NATIONAL BANKING ON TURKEY'S ECONOMY BETWEEN 1923-1929

Abstract

The Ottoman Empire could not adapt to the industrialization process that started among the western European states in the 18th century. Its backwardness in the industrialization process brought with it economic problems and deadlocks. After the declaration of the second Constitutional Monarchy in 1908, it was tried to create a local bourgeoisie with the Turkish nationalism movements spread by the Union and Progress Party. With the establishment of the republic, these national economic views were also valid and the founders of the young republic adopted the goals of rapid industrialization and creating a domestic bourgeoisie. The foundations of Turkey's economic policies were laid at the Izmir Economy Congress held between 17 February and 4 March 1923. In the congress, the opinion was adopted that the country should be industrialized as soon as possible and that it should be supported by banks as there is not enough capital for this. The economic view followed in the period was liberal economy in accordance with the Lausanne Treaty. However, the government intervened in the economy through both incentives and established banks on the way to industrialization. Therefore, the banks established in the liberal period to meet the loan demands of the industrial sector or to support the housing process with loans constitute the main establishment purposes of these banks. In addition, many local banks were established in order to meet the credit needs of the people in the provinces due to the fact that domestic or foreign banks were not sufficient in branching. In this study, it is to examine the contribution of national banks established with the establishment of the Turkish Republic to the Turkish economy. At the same time, Ziraat Bank, which was established in the Ottoman Empire, and some local banks were also mentioned.

Key Words: Liberal economy, National banking, Turkey

1. GİRİŞ

Bankalar kar amacı hedefleyen ve fon piyasalarına aracılık eden kurumlardır. Fon fazlası olan tasarruf sahiplerinden fon ihtiyacı olan yatırımcılara kaynak transfer ederek finansal piyasaların döngüsünde önemli rol oynamaktadırlar. Tarihte ilk çağlara kadar uzanan bankacılık ekonomik yapı içerisinde her zaman önemli yere sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde bankacılık yabancı sermayeli bankalar ile 19. Yüzyıldan itibaren gelişme göstermiştir. Daha öncesinde ise borç para verme işlemleri Galata Bankerleri olarak bilinen Galata'da yaşayan azınlıklar tarafından yapılmıştır. Daha sonra 1847 yılında İstanbul Bankası'nın kurulmasıyla birlikte yabancı sermayeli bankaların dönemi başlamıştır.

İlk milli banka hareketi, daha sonra Ziraat Bankası olacak olan Menafi Sandıkları olmuştur. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyetten sonra İttihat ve Terakki Partisi'yle yayılan milli iktisat görüşleri doğrultusunda yerli ve milli banka kurma girişimleri başlamıştır. 1917 yılında kurulan İtibar-ı Milli Bankası bu hareketlerin en güzel örneğidir[1]. Yine dönemde taşrada halkın kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere Adapazarı İslam Ticaret Bankası, Manisa Bağcılar Bankası gibi pek çok yerel bankalar kurulmuştur.

19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin dünyaya yayılışıyla birlikte pek çok ülke hızlı sanayileşme adımları atmaya başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti Batıda başlayan bu sanayileşme hareketlerine karşı kayıtsız kalmıştır. Dünyadaki gelişmelere kayıtsız kalmanın ülke ekonomisini ne kadar kötü etkilediğini gören Türkiye Cumhuriyetinin kurucuları Kemalist kadro da ülke kalkınmasının hızlı sanayileşme ile gerçekleşeceği ilkesini benimsemişlerdir.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte uygulanmaya çalışılan liberal ekonomi modelidir. Ancak gerek savaştan çıkmış bir ülkenin sermaye yetersizliği gerekse yeterli burjuvazinin olmayışı ve donanımlı girişimci yetersizliğinden dolayı devletin eli gizli bir şekilde pek çok sektörde hissedilmiştir. Genç cumhuriyetin kurucuları aslında Lozan Antlaşmasının gerektirdikleri[2] dolayısıyla da devlet müdahalesinde açıkça bulunamamıştır. Bununla birlikte gerek banka kuruluşları gerekse önemli fabrika ve şirketlerin kuruluşlarında çeşitli yollardan devlet destekleri görülebilmektedir.

Türkiye'nin izleyeceği ekonomik politikaların temelleri 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılan İzmir İktisat Kongresinde atılmıştır. Kongrede ülkenin biran önce sanayileşmesi ve bunun için yeterli sermaye olmadığından bankalar yoluyla desteklenmesi görüşü benimsenmiştir. Ayrıca II. Meşrutiyetin ilanından itibaren İttihat ve Terakki Partisi'nin yaydığı Milli İktisat görüşleri çerçevesinde yerli ve milli bankaların kurularak, sanayi desteklerinin bu bankalar yoluyla yapılması kararlaştırılmıştır. Kongrede tüccar ve esnaf gruplarının istekleri doğrultusunda bir ana ticaret bankası ve bir de esnaf ve zanaatkârları desteklemek için sanayi bankası kurulması kararlaştırılmıştır.

Alınan kararlar doğrultusunda İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde başlayan yerel (mahalli) banka serüveni cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte devam etmiştir. Dönemde kurulan bankalar klasik bankacılık anlayışından çok kalkınma amacına hizmet etmiştir. İş Bankası ve Sanayi ve Maadin Bankası pek çok fabrika ve şirketin kuruluşlarını yapmış ya da şirketlere iştirak etmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte kurulan milli bankaların Türkiye ekonomisine katkılarını incelemektir. Yerel bankalar ile birlikte dönemin öne çıkan milli bankaların Türkiye ekonomisinin büyüme ve gelişimine etkileri incelenerek literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir. Çalışmada öncelikle Türkiye'nin mevcut dönemde ekonomik görünümü incelenmiş ve daha sonra kurulan bankaların Türk ekonomisine katkıları incelenmiştir. Çalışmada Osmanlı Devleti'nde kurulan Ziraat Bankası ile bazı yerel bankalara da ayrıca değinilmiştir.

[1] Banka daha sonra bir merkez bankası haline getirilmek için kurulmuştur. Ancak başta Osmanlı Bankası'nın baskıları olmak üzere birtakım sebeplerden ötürü başarılı olunamamıştır. Banka 1926 yılında İş Bankası'na devredilmiştir.

[2] Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin 5 yıl boyunca gümrük tarifelerinin %13 olarak devam etmesine karar verilmiştir

2. CUMHURİYETİN İLANI İLE LİBERAL EKONOMİ ANLAYIŞI

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ekonomik sorunları aşmak için devletin müdahale etmesi gerekse de liberal bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde ekonomi üzerindeki devlet müdahaleleri minimum seviyede tutulmuş ve aynı zamanda özel sektörün gelişimi desteklenmiştir. Ancak bu dönemde Lozan Anlaşması şartları gereği yönetici kadronun istediği kadar müdahalede bulunamaması ve bir yandan da sanayileşmenin yolunun özel sektörü desteklemek ile gerçekleşeceği düşüncesi hakim olduğu için dışa açık bir ekonomi tipi daha ağır bastığından Liberal Dönem olarak tanımlanır. Kimi iktisatçılar bu dönemi 1923-1929 arasında tutarken kimisi 1930'a çıkarmakta kimisi ise 1932 devletçilik dönemine kadar uzatmaktadır. Çalışmada konuyla ilgili dönemi 1923-1929 arasını kapsayacaktır.

İttihat ve Terakki'nin yaydığı 'Milli İktisat' görüşleri cumhuriyetin ilk yıllarında da geçerliliğini korumuştur. Ayrıca Mustafa Kemal ve Kemalist kadro siyasi bağımsızlık yanında iktisadi bağımsızlığın da sağlanmasını genel amaç olarak belirlemiş ve bu amacın gerçekleşebilmesi için ise hızlı şekilde sanayileşmek gerektiği fikri benimsemiştir. Hüseyin Şahin (2016: 22) "Kemalist kadronun iktisadi gelişmeden anladığı sanayileşmeydi" diyerek Genç Cumhuriyet'in yöneticilerinin izleyeceği iktisadi politikalarının özünü belirtmiştir.

2.1 Liberal Dönemde Önemli Ekonomik Gelişmeler

1922-1923 Lozan Barış Konferansı görüşmeleri Türkiye Cumhuriyetinin iktisadi olarak ilk önemli olayı olmuştur. Görüşmeler Türkiye için kapitülasyonların kaldırılması ve serbest ticaret anlaşmalarının sona ermesi gibi iki önemli olayla sonuçlanmıştır. Ancak gümrük tarifelerinin 1929'a kadar 1916 yılında İttihat ve Terakki'nin belirlediği yüzde 13 olarak devam etmesi de kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra ise Türkiye istediği gümrük tarifelerini belirleyebilecektir. Bu karar Türkiye'nin hemen hemen 5 yıl daha istediği gibi korumacı politikalar uygulayamamasına neden olmuştur. Osmanlı borçları ise yeniden düzenlenerek Osmanlı topraklarını devralan ülkeler arasında paylaştırılmıştır. Türkiye bu ödemelere 1929 yılında başlamıştır (Pamuk, 2017: 175-176). Lozan anlaşması ile yabancılara Kabotaj hakkının kaldırılmıştır. Kabotaj kanunu ile deniz ulaşımı yetkisi sadece Türk gemilerine verilmesi sonucu ülkeden yabancı sermaye çıkışı hızlanmıştı. Bunun sonucunda ulaşım olanakları yetersiz kaldığı için taşıma ücretleri de artmıştır (Kepenek, 2017: 34).

Liberal dönemin ekonomik özelliklerini ve izlenecek politikalarını belirleyen bir başka önemli olay ise İzmir İktisat Kongresidir. İzmir İktisat Kongresi tüccar, çiftçi, işçi ve sanayici kesimlerinden oluşan 1135 delegenin katılımıyla Şubat 1923'te İzmir'de toplanmıştır. İzmir İktisat Kongresi hem ulusal hem de uluslararası iktisadi sorunlara çözüm bulmak için yapılmıştır. Kongrenin amaçlarından ilki tüccar, çiftçi, işçi ve sanayici kesimlerinin sorunlarını ile ihtiyaçlarını dinlemek ve bu sorunları siyasal yönetimin bilmesini sağlamaktır. Bu sayede elde edilmek istenen sonuç Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi kalkınma için izleyeceği temel ekonomik politikaları tespit etmektir. Aynı zamanda iktisadi kalkınma için ihtiyaç duyulan kurumları kurmak ve geliştirmektir. Ayrıca bir başka amaç ise yabancı sermayelere alacağı kararları ve izleyeceği politikaları duyurmaktır (Kepenek, 2017:32; Şahin, 2016: 24).

İzmir İktisat Kongresi uluslararası alanda da merakla takip edilmiştir. Bunun iki nedeni vardır. İlk olarak genç Cumhuriyetin izleyeceği politikaların, ne derece İttihat ve Terakki Partisi'nin devamı olacağıdır. Bir diğer neden ise, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyet Rusya ile yakınlığı ve Türkiye'nin Komünist bir politika izleyip izlemeyeceğini takip etmektir (Yenal, 2017: 51-52).

İzmir İktisat Kongresinde tüm meslek grubu temsilcileri isteklerini dile getirmiş ve bu istekler doğrultusunda önemli kararlar alınmıştır. İzmir İktisat Kongresinde bankacılık sektörü üzerinde de detaylı görüşmeler yapılıp önemli kararlar alınmıştır. Genç cumhuriyetin yöneticileri ülke kalkınmasını bankalar aracılığıyla sağlayabileceklerini düşünüyorlardı. Dönemin iktisat vekili Mahmut Esat Bozkurt'un İzmir İktisat Kongresinde yaptığı konuşmada bankalara verilen önemi ortaya koymuştur; "Çok ehemmiyet atfettiğim bir mesele kredi meselesidir. Eğer bankalar tesis etmezsek ecnebi sermayesine eziliriz. Bankalar, Türkiye'nin iktisadi hudutlarının siperleri olacaktır. Kanaatimiz, Türk iktisadiyatı bankalar ile başlamalıdır. Türkiye'de şahsi teşebbüslerle bankalar vücuda getirilemez. Buna hükümet de yardım etmelidir" (Akgüç, 1975: 15). Kongrede alınan kararlar Türkiye'nin bundan sonraki 7 yıllık süreçte izleyeceği ekonomik politikaların temelini oluşturmuştur. Kongrede bankacılık sektörünün de acilen geliştirilerek ülke sanayileşmesine katkı sunması hedeflenmiştir. Kongre kararları sonucunda ve meslek gruplarıyla mutabakata varılarak çeşitli bankalar kurulmaya başlanmıştır.

2.2 Liberal Ekonomi Dönemine Sektörel Bakış

1923 yılında cumhuriyet kurulduktan sonra yönetici kadro ekonomik bağımsızlığın hızlı sanayileşme ile gerçekleşebileceğini düşündü. Sonuç olarak bu dönemde devletin önceliği sanayi sektörü olmuştur. Tarım sektöründe ise hala ilkel aletlerin kullanılıyor olması ve devletin sanayileşme sevdası olmasına rağmen yine de önemli gelişmeler olmuştur. Tarımsal makinelerin sayısı artmıştır. Tarıma eğitim destekleri verilmiştir. Bunun için tarım okulları açılmış, yurt dışına eğitime öğrenciler gönderilmiştir (Şahin, 2016: 32). Bu dönemde tarım sektöründe görülen en önemli gelişme aşar vergisinin kaldırılmasıdır. 1924 yılında bütçe gelirlerinin %22'sini aşar vergisi gelirleri oluşturduğu halde hükümet İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda aşarı 1925 yılında kaldırmıştır (Boratav, 2015: 53). Bu şekilde çiftçilerin üzerindeki önemli bir yükün kaldırılması ve tarımın özendirilmesi amaçlanmıştır.

Tarım sektöründe üretim özellikle 1923-1926 yılları arasında daha hızlı artmıştır. Bu artışlar dönemin elverişli hava koşulları, az da olsa makineli tarımın artması, pazar imkânlarının genişlemesi, hükümetin özellikle tütün ve şeker pancarı ürünlerinde izlediği istikrarlı fiyat politikası ile Ziraat Bankası kredilerinin artışıdır (Silier, 1975: 495).

Tablo 1: 1923-1929 Yılları Arasında GSYİH İçerisinde Sektör Payları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1923	42,7	10,4	46,9
1924	47,4	8,5	44,1
1925	44,4	8,9	46,7
1926	49,6	8,6	41,8
1927	39,3	11,8	48,9
1928	42,2	10,6	47,2
1929	49,5	9	41,5

Kaynak: Yıldırım, 2014: 95.

Tablo 1' de görüldüğü gibi liberal dönemin başladığı 1923 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (GSYİH) %42,7'si tarım sektöründen sağlanmıştır. 1929'a geldiğimizde ise bu oranın %49,5'e çıktığını görüyoruz. Dünyada 1926 yılı sonlarında başlayan ekonomik krizin Türkiye gibi tarım ağırlıklı ülkeleri daha derinden etkilemiş ve tarım sektörünün GSYH'deki payında gözle görülür bir düşme yarattığı görülmüştür. Ancak gerek devletin sanayileşmeye ve karayolları yapımına öncelik vermesi gerekse tarıma düşük bir sermaye ayrılmasına rağmen yine bu dönemde hızla gelişerek dönem sonunda GSYİH'nin neredeyse yarısını kapsayan bir paya sahip olmuştur.

Ülkenin asıl hedefi olan sanayileşme için yerli sermaye eksikliği gibi önemli sorunların olması ve hali hazırda ülke nüfusunun önemli bir bölümünün tarımla uğraşması genç cumhuriyetin sanayi sektörü için çok fazla yol alması gerektiğinin bir göstergesiydi. Bu doğrultuda atılan önemli adımlardan biri 28 Mayıs 1927 tarihinde 1055 sayılı Sanayi Teşvik Yasasıdır. Hükümet 1 Haziran 1942'ye kadar geçerli olacağını belirttiği bu kanunda özel girişimi teşvik etmek için pek çok taviz ve yardımlarda bulunulacağını belirtmiştir. Kurulacak olan sanayi kuruluşlarına arazi bağışı, kolay arsa temini, gümrük muafiyetleri, arazi, kazanç vergileri gibi bazı vergilerden muafiyet kanunun sunduğu bazı ayrıcalıklardır (Parasız, 1998: 19-20).

1927 yılında çıkan Sanayi Teşvik Yasasının sağladığı imkânlardan yabancı sermaye şirketleri de yararlanmış ve Türkiye'de yabancı sermayeli yatırımlar 1930 yılına kadar artarak devam etmiştir. Bu kanun çıktığı zaman 5.3 milyon TL olan yeni yabancı sermayeli yatırımlar, 1928 de 8 milyon TL'ye ve 1929 da 12 milyon TL'ye çıkmıştır (Tezel, 2015: 231-232).

1913 Osmanlı sanayisi ile 1927 sanayi sayımı sonuçlarının verilerine göre sanayileşmede önemli bir fark olmadığı, yönetici kadronun hedeflediği şekilde hızlı sanayileşmenin, yapılan pek çok girişime rağmen sağlanamadığı anlaşılmaktadır (Boratav, 2015: 52). 1913 sanayi sayımı sonuçlarına göre çeşitli alanlarda faaliyet gösteren 239 işletme vardır. Toplam 17.000 kişiye istihdam sağlanmıştır

ve iş yeri başına ortalama 75 kişi çalışıyor görünmektedir.[3]Ayrıca 100 kişiden fazla işçi çalıştıran iş yeri sayısı 155 iken bu iş yerlerinin önemli bir kısmı madencilik sektöründe (%33) faaliyet göstermiştir (Tekeli ve İlkin, 2009: 40; Tezel, 2015: 122). İki sanayi sayımına baktığımızda sanayi sektöründe gelişme olduğu ancak bunun daha çok tarımsal ürünler üzerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Sağlanan istihdam ise yine paralel olarak artmış ancak yine çoğunluk tarım sektöründe ziraat sanayiinde yaşanmıştır.

Yukarıda Tablo 1'de görüldüğü gibi 1923 yılında sanayinin GSYİH içindeki payı %10,4 iken, 1927 Sanayi Teşvik Yasasının çıktığı yıl %11,8'e çıkmıştır. Ancak daha sonra yeniden düşüşe geçmiştir. 1926 yılında kamu kesiminde gerçekleştirilen gayri safi sermaye birikiminin sektörlere dağılımında sanayi sektörüne %23,1 gibi bir pay ayrılmışken 1927 de %9'a, 1928 de %4,1'e ve 1929'da %4,5'e düşmüştür (Vural, 2008: 91). Ülkenin amacı hızlı sanayileşmek iken ayrılan payın giderek düşmesi anlamsız gibi görünse de aynı yıllarda başta demiryolları olmak üzere ulaşımın geliştirilmesine sermaye ayrılmıştır. Ulaşım ağını geliştirerek iç pazarı genişletmeyi, daha çok üreticinin ürünlerini pazara ulaştırabilmesini ve ekonomik gelişimi bu şekilde de sağlamak istemişlerdir.

Genel olarak bakıldığında liberal dönemde sanayi alanında fazla gelişme yaşanmadığını söylemek mümkündür. Kağıt, cam, demir çelik gibi ürünlerin tümü ithal edildiği için sanayi ürünlerinin arzı da ithalata bağlıdır. Sadece yeni kurulan şeker fabrikaları sektörde biraz hareketlilik yaratmıştır. Ancak Sanayi Teşvik Yasası ile getirilen teşvikler ve destekler istenilen sonuca götürememiştir (Çavdar, 2003: 210).

Bu dönemde ihracatın önemli bir payının (%85 civarında) tarımsal ürünlere ait olduğunu görülür. Sanayi ürünleri ise %10'un altında kalmıştır. Burada sanayi ürünlerinden kastedilen tarımsal ürünlerin basit işlenmeleri ile elde edilen ürünlerdir (Şahin, 2016: 35). Tüketim mallarının önemli kısmıysa ithal edilmiştir. İthalatın %50'sini tüketim malları oluştururken, yatırım malları ise %25 civarında kalmıştır (Parasız, 1998: 18).

Tablo 2. 1923-1929 Yılları Arasında Dış Ticaret (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Farkı
1923	84,7	144,8	-60,0
1924	158,9	193,6	-34,7
1925	192,4	241,6	-49,2
1926	186,4	234,7	-48,3
1927	158,4	211,4	-53,0
1928	173,5	223,5	-50,0
1929	155,2	256,3	-101,1

Kaynak: Şahin, 2016: 37.

Yukarıdaki Tablo 2'de görüldüğü gibi dış ticaret 1923-1929 arasında devamlı açık vermiştir. İhracat 1923'ten 1925'e kadar devamlı artsa da ithalattaki artış kısılamamıştır. İhracat 1925'ten sonra azalmış ve 1928'de kısa süreli artış olup daha sonra yeniden düşüşe geçmiştir. Bu dönemde dünya ekonomisinde tarıma olan talebin fazla olması ve Türkiye'nin de ağırlıklı olarak tarım ürünleri satan bir ülke olması bu ihracat artışını açıklamaktadır. Ayrıca tarım Türkiye'de iklim koşullarına bağlı olduğu için, iklim koşulları uygun olduğunda ihracatın gelişmiştir. (Şahin, 2016: 36). Bu dönemde tarım ürünlerinin payı %86,3 ile toplam ihracat içerisinde neredeyse tamamına yakını kapsamaktadır. Sanayi malları ise %8,6 olarak gerçekleşmiştir (Alkin, 1981: 225).

İthalat cumhuriyetin ilk yıllarında, fiyatlardaki yükselmeye rağmen artmış ve bu artış 1925'e kadar devam etmiştir. Ancak 1926 yılıyla birlikte düşüşe geçilmiştir. Gümrük tarifelerinin 1929'a kadar istenildiği oranlarda arttırılmaması, sebebiyle ithal ürünlerin fiyatları cazip olmuştur.(Şahin, 2016: 36). 1926 yılı ithalatın azalsa da daha sonra 1929 yılında artması ise, gümrük tarifelerinin artırılacağının beklentisi ile o yıl çok fazla stokçuluk yapılmasından kaynaklanmıştır.

[3] 1913 sayımında 10 ya da daha fazla işçi çalıştıran iş yerleri dikkate alınmış olup toplam bu iş yerleri sayısı 560'dır. Bu iş yerlerinde sadece 239 iş yerinin verilerine ulaşılmıştır. Bu yüzden 239 iş yeri üzerinden açıklama yapılmıştır (Tezel, 2015: 122).

3. LİBERAL EKONOMİ DÖNEMİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Osmanlı Devleti'nde İttihatçıların yaydığı milli iktisat görüşü cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte de etkisini devam ettirmiştir. Yerli bir burjuvazi ortaya çıkarmak ve yerli sermaye ile ülke ekonomik gelişimini sağlama görüşleri hakim olmuştur. Ancak savaştan yorgun çıkan cumhuriyetin yeterli sermayeye sahip yerli girişimcilere sahip olmamasıyla birlikte hükümet milli bankalar ile gerekli sermayenin yaratılmasını hedeflemiştir. Dönemde faaliyet gösteren bankacılık sektörünün, diğer sektörlerin gelişiminde etkin rol oynaması hedeflenmiştir.

1923 yılında 18 milli 13 yabancı banka olmak üzere 31 banka faaliyette bulunmaktaydı. Milli banka sayısı daha fazla olsa da hacim olarak yabancı bankalar ağırlıklarını korumaya devam etmekteydi. Örneğin mevduat alanında bakıldığı zaman toplam mevduatların yüzde 50'si yabancı bankaların portföyünde yer almaktaydı (Aydemir, 2015: 15). Osmanlı Devleti'nin Batı gelişmelerine karşı duyarsız davranmasının bir sonucu olarak gelişmemiş bir bankacılık sektörü devralan Türkiye, ayrıca cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan nüfus mübadelesiyle bu alanda gelişmiş iş gücünün çoğunluğunu kaybetmesiyle de zayıf bir bankacılık sektörü ile devam etmiştir. Ayrıca yabancı bankaların da azınlıklara ve Müslüman olmayan kesimlere özel ayrıcalıklar tanıması da Türk halkı için önemli bir sorun oluşturmuştur (Bozoklu, 2003: 278). İşte bu gibi sebeplerden ötürü cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte milli bankacılığın geliştirilmesi gereği vurgulanmıştır. İzmir İktisat Kongresinde gerek sanayi gerekse tüccar gruplarının istekleri doğrultusunda bankalar kurulmasına karar verilmiştir. Bu istekler doğrultusunda bir ana ticaret bankası, bir de sanayi bankasının kurulmasına karar verilmiştir (Ökçün, 1997b: 339-356). Yine İzmir İktisat Kongresinde sanayi grubunun isteği bir sanayi bankası kurulması yönündeydi. Bu istekte çiftçi grubunun çoğunluğu, diğer grupların ise tamamı tarafından kabul edilmiştir. Sanayi sektörüne kredi desteği sağlamak üzere bir sanayi bankasının kurulması kabul edilmiştir. Alınan kararlar için hemen harekete geçilmiştir. Bu dönemde (1923-1929) tüccar grubunun istekleri doğrultusunda 1924 yılında İş Bankası bir ana ticaret bankası olarak kurulmuştur. Sanayi grubunun istekleri doğrultusunda ise 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası ve 1927 yılında ise Emlak ve Eytam Bankası da bir ihtisas bankası olarak kurulmuşlardır (Koçak, 2001: 89). Yine bu dönemde Ziraat Bankası geliştirilerek, bankaya önemli görevler verilmiştir. Ayrıca pek çok mahalli bankalarda kurulmaya devam etmiştir. Dönemde kurulan milli ve yabancı bankalar aşağıda tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3: Türkiye'de 1923-1929 Yılları Arasında Kurulan Milli Bankalar

Yıllar	Banka Adı
1924	Türkiye İş Bankası
1924	Akhisar Tütüncüler Bankası
1925	Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası
1925	T. Ticaret ve Sanayi Bankası
1925	Karaman Çiftçi Bankası
1925	İstanbul Esnaf Bankası
1926	Afyon Terakki Servet Bankası
1926	Aksaray Halk İktisat Bankası
1926	Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası
1926	Eskişehir Bankası
1927	Emlak ve Eytam Bankası
1927	Akseki Ticaret Bankası
1927	Nevşehir Bankası
1927	Ermenek Ahali Bankası
1927	Kocaeli Halk Bankası
1927	Denizli İktisat Bankası
1928	Trabzon Tasarruf ve İkraz Sandığı
1928	Trabzon İktisat Ltd. Şirketi (Karadeniz Bankası)
1928	Bor Esnaf Bankası
1928	Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası
1928	Şarkikaraağaç Bankası (Sağlık Bankası)
1928	Türkiye İmar Bankası
1928	İzmir Esnaf ve Ahali Bankası (Egebank)
1929	Elazığ İktisat Bankası
1929	Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası
1929	Mersin Ticaret Bankası
1929	Üsküdar Bankası

Kaynak: Aydemir, 2005:16-17; Yılmaz, 2005: 109.

Tablo 3'e bakıldığında ilk kurulan yerli banka İş Bankası ile birlikte hızlı bir milli bankacılık serüveni başlamıştır. Ayrıca bu dönemde çoğunluğu yerel banka olmak üzere cumhuriyet öncesi kurulan 7 banka kapanmıştır (Hatipoğlu, 2011: 24). Yabancı bankaların kuruluşu da 1926 yılına kadar devam etmiştir. Ancak milli bankacılığın gelişimiyle 1926 yılından sonra yabancı banka kurulmamıştır.

Yerel bankalar özellikle krizin başladığı 1926 yılından itibaren giderek artmıştır. Ülkenin hedeflediği milli iktisat hareketlerine katkı sağlamak bankaların kuruluş amaçlarından bir tanesidir. Nitekim yabancı sermayeli bankaların daha fazla olması karşısında yerli bankaların geride kalmaya devam edeceği düşüncesi milli banka kuruluşlarının hızlanması gerektiği amaçlanmıştır (Erdaş, 2018: 34).

Yabancı sermayeli bankaların, Batı Avrupa'dan getirdikleri 1926 yılı krizi[4] Türkiye'de hissedilmiş, yerli ve yabancı sermayeli bankaların kullanılabilir kaynaklarının azalması sonucu özellikle Anadolu'da yaşayan halkın kredilere ulaşması zorlaşmıştır[5] (Erdaş, 2018: 35; Yılmaz, 2005: 109). Ayrıca krizin ilk etkileriyle birlikte temkinli olmaya başlayan bankalar kredi tahsis hususunda daha sıkı davranmaya başlamışladır. Hatta Türk mali kurumları kısa vadeli borçlarını geri istemeye başlamışlardır. Bu durumlar özellikle Anadolu halkının kredi taleplerinin karşılanamamasına sebep olmuş ve yerel bankaların kurulmaya başlaması için bir sebep olmuştur (Erdaş, 2018: 35). 1926 yılıyla beraber küçük sermayeli ve hükümet teşviki ya da denetimiyle kurulan yerel bankalardaki artışın sebebi Anadolu'da yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu kredi olanaklarını artırmak içindir. Kurulan yerel bankaların neredeyse tamamı ticari kredi veren banka olarak kurulmuşlardır. Bunun yanında tarım kredisi ya da esnaf ve meslek kredileri temin eden bankalarda vardır (Kazgan vd., 1999: 82).

3.1 İş Bankası

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte yerli ve milli banka kurulması yönünde hazırlıklar hemen başlamıştır. İzmir iktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda bir ana ticaret bankası kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kurulan bu bankanın hisselerinin de sadece Türk şahıslara ya da Türk Anonim Şirketlere satılması yönünde talep oluşmuştur. Hükümetin yerli ve milli burjuva yaratma hedefleriyle uyuşan bu taleple birlikte Osman Bankası'nın da Hazinenin talep ettiği kısa vadeli avans işlemini reddetmesi neticesinde ulusal bir banka kurulmasına karar verilmiştir (İnönü, 1987: 260).

26 Ağustos 1924 tarihinde ve 1.000.000 TL ile kurulan İş Bankası dönemde kurulan ilk milli bankadır. Bankanın sermayesinin 250.000 TL'si bizzat Mustafa Kemal tarafından verilmiştir. Genel müdür görevine Celal Bayar getirilmiştir. Bankanın 250.000 TL ödenmiş sermayesi olup geri kalan tutar ise hisse şeklinde satışa sunulmuştur. Her bir hisse 10 lira değerinde olup toplam 101 hisse büyük kentlerde satışa sunulmuştur. Bankanın ödenmiş sermayesi bir yıl sonra 728.000 TL'ye çıkmıştır (Aydemir, 2005: 18; Öcal, 2001: 67).

İş Bankası resmi açılışı 9 Eylül 1924 de İstasyon Caddesinde bulunan ilk binasında yapılmıştır. Banka sermayesinin tamamı milli ve çalışanların hepsi Türk'tür. Genel müdür Celal Bayar, yönetim kurulunda ise dönemin önde gelen politikacıları vardır. Ankara ve İstanbul – Yeni Cami şubeleri ile çalışma hayatına başlamıştır. Yıl sonunda 2 şubesi ile 29 personele ulaşmıştır (Keyder, 1993: 143; Kocabaşoğlu, 2001: 45-46; Koçak, 2001: 67).

Oldukça geniş yetkiler ile donatılan İş Bankası'nın kuruluş amacı ülkenin sanayileşme yolunda Türk girişimcilerin ihtiyaç duydukları finanasman desteğini sağlamaktır. Ülke kalkınmasında önemli rol oynaması beklenen İş Bankası klasik bir bankacılık yanında hem ticari hem de sınai yatırımlara katılmış ya da iştirak etmiştir (Aydemir, 2005: 18). Bankanın sanayi, madencilik, turizm, tarım, sigortacılık, bayındırlık ve nakliyecilik gibi pek çok alanda girişimlerde bulunarak iş yeri, fabrika kurmak ya da iştiraklerde bulunmak da görevleri arasındadır (Akgüç, 1992: 23).

[4] ABD I. Dünya Savaşı'ndan yorgun çıkan Avrupa Devletlerine fon kaynağı gibi yatırımlar yapıyordu. Ancak kaynakların geri çekilmeye başlamasıyla Avrupa ülkelerinde krizler baş göstermeye başlamıştır.

[5] Bu kriz genel olarak bankacılık sektörünü kötü etkilememiştir. Banka sayısının artmasının yanında kamu ve özel bankaların karları da artmıştır (Silier, 1973:30-45).

Tablo 4. İş Bankası'nın Ekonomi İçindeki Yeri: GSMH'ye Oranlar (1924-1929)

Yıllar	Aktif / GSMH	GSMH (milyon TL)
1924	0.24	1203,8
1925	0,63	1525,6
1926	1,06	1650,5
1927	2,17	1471,2
1928	2,72	1632,5
1929	2,77	2073,1

Kaynak: Kocabaşoğlu, 2001: 169.

Tablo 4'e baktığımız zaman İş Bankasının GSMH içerisinde ki yerinin giderek arttığını görebiliriz. 1924 yılında bankanın toplam aktiflerinin Türkiye ekonomisindeki toplam iktisadi faaliyetlere göre büyüklüğü yalnızca %0,24 iken, bu oran 1929 yılında %2,77'ye yükselmiştir. Bu yükseliş bankanın üstlenmiş olduğu görevler ve hükümetin bankaya tanıdığı ayrıcalıklar ile İtibar-ı Milli Bankası'nın banka bünyesine katılmasıyla açıklanabilmektedir. Bir bankanın kredi vererek ülke kalkınmasına destek olabilmesi bir anlamda o krediyi finansman edecek mevduatın toplanabilmesine de bağlıdır. Ayrıca bankanın karı ve ödenmiş sermayesi de devamlılığı için oldukça önemlidir. Aşağıdaki tabloda da İş Bankasının bilanço rakamları yer almaktadır.

Tablo 5.İş Bankası 1924-1929 Bilanço Rakamları (TL)

Yıllar	Şube Sayısı	Ödenmiş Sermayesi	Mevduatı	Kredileri	İştirakleri	Kar
1924	1	409.000	2.469.000	954.000	24.000	17.000
1925	3	728.000	8.062.000	5.373.000	580.000	403.000
1926	3	1.174.000	14.247.000	11.426.000	553.000	831.000
1927	6	4.000.000	23.907.000	15.913.000	1.855.000	1.036.000
1928	14	4.000.000	34.589.000	25.828.000	2.008.000	1.362.000
1929	27	4.000.000	44.929.000	31.921.000	6.106.000	1.607.000

Kaynak: Yılmaz, 2005: 178.

Tablo 5'e göre 1924 yılında faaliyetine başlayan bankanın ödenmiş sermayesi 1927 yılın kadar artmış ve daha sonra da sabit kalmıştır. Şubeleşme yönünde yine artan bir seyir izlenmiş ama 1927 yılından sonra artış daha fazla olmuştur. Mevduat ve kredi yönünden bakarsak da mevduatın altında kredi veren bir banka olduğu görülmektedir[6]. Yine hem mevduat hem de kredi tutarları giderek artmıştır. Bankanın yapmış olduğu iştiraklerde 1926 yılında azalış dışında hep artmıştır. Yine karda yıllar itibariyle giderek artan bir seyir izlemiştir. Bankanın bilançosunda hemen hemen her kalemde görülen 1927 yılı itibariyle artışların hızlanmasının bir sebebi İtibar-ı Milli Bankası'nın 1926 yılında İş Bankası'na devredilmesidir.

İş Bankası kuruluşundan itibaren farklı sektörlerde iştiraklerde bulunmuştur. Liberal dönem içerisinde iştirakte bulunduğu ticari kuruluşlardan; Karagöz Gazetesi Komandit Şirketi (1924), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş (1925), İstanbul Liman Şirketi (1925), İzmir Liman Şirketi (1925), Anadolu Anonim Türk Sigorta Sti. (1925), İspirto İnhisarı (1926), Kozlu Kömür İşeri T.A.Ş. (1926), Sanitas Ecza Deposu (1927), Türk Ticaret Bankası (1927), Ankara Palas Otelcilik T.A.Ş (1927), Elektro Radyo (1927), Kereste Fabrikaları (1927), Maden Kömür İşleri T.A.Ş. (1926), İtibarı Milli Bankası (1926), Kibrit İnhisarı (1926), Milliyet Matbaası T.A.Ş. (1928), Ankara Un Ekmek T.A.Ş. (1929), Milli Reasürans T.A.Ş. (1929), bu kuruluşlardan sadece bazılarıdır (Özer, 2014: 362-363).

Daha önce yabancı bankalar tarafından finanse edilen dış ticaret işlemlerinde, İş Bankası kuruluşuyla birlikte aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Bunun yanında banka bazı girişimcilerin iştirak etmeleriyle İş Lmt. Şirketini kurmuş ve yine bankanın bünyesinde Mısır Limitet ve İş Komimport şirketleri açılmıştır (Özer, 2014: 372).

[6] Banka ilgili dönemde kredi alanında daha seçici davranmıştır. Verilen kredilerde yüksek teminatlar istenmiştir (Kocabaşoğlu, 2001: 179).

İş Bankası çeşitli sektörlerde özel sermaye ile birlikte kurduğu iştirakler ile üretimin ve ihracatın artırılmasına ayrıca işletmelerin kar sağlayarak ülke ekonomisinin gelişimine etki etmiştir. Ayrıca verdikleri kredilerle de özellikle dönemde sanayi üretiminin düşük olması ve gümrük oranlarının düşük olmasından, ithalat yapan tüccarlar yararlanmıştır (Özer, 2014: 374). İş Bankası ülke sanayileşmesi ve hükümetin yaratmak istediği milli tüccar hedeflerinde genel anlamda başarılı olmuştur.

3.2 Sanayi ve Maadin Bankası

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar neticesinde, kurulacak olan sanayi işletmelerine kredi sağlamak, Osmanlı Devletinden devredilen ama askeri fabrikaların dışında olan diğer tüm fabrikaların işletilmesini yürütmek ve madencilik sektöründe girişimlerde bulunulması için 19.4.1925 tarihinde Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Hükümet tarafından bankaya sermaye olarak 1,2 milyon lira nakit olarak yatırılmıştır (Kazgan vd., 1999: 42). Sanayi ve Maadin Bankası Türkiye Cumhuriyeti döneminde kurulan ilk kamu iktisadi teşebbüsüdür. İşletmecilik yönü ağır basan ve aynı zamanda kalkınma bankasının ilk örneğini oluşturma açısından da önemlidir (Bozoklu, 2003: 284).

Sanayi ve Maaden Bankasının kuruluşunun temel amaçları arasında yerli ve milli banka kurulmak istenmesi de önemlidir. Türk sanayi ve maden piyasasının yabancı sermayeler değil de yerli ve milli sermayeler tarafından yönetilmesi istenmiştir. Yabancı sermayelerin ancak ortaklık yolu ile bu sektörler de faaliyet göstermelerine olumlu bakılmıştır (Yıldırım, 2014: 55). Bu durum liberal ekonomi döneminin, yerli sermaye ile ilerleme ama yabancı sermayeyi de tamamen dışlamama görüşünü desteklemektedir.

1 Mayıs 1925 tarihinde faaliyete başlayan bankanın temel görevlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

* Her türlü bankacılık işlemlerini yapmak,
* Osmanlı Devletinden devredilmiş olan kamusal sanayi kuruluşlarını özel sektöre devredinceye kadar yönetmek,
* Madencilik sektöründe elde edeceği ayrıcalıklar ile maden işletmek,
* Türk sanayici ve madencilerine kredi vermek,
* Kendi fabrikalarının Pazar paylarını artırabilmek için ticari girişimlerde bulunmak (Türk, 1982:7; Akgüç, 1992: 24).

Bankanın görevlerine bakıldığında maden sektöründe öncülük yaparak sektörü genişletmek ve sanayi kesiminin ihtiyaçları doğrultusunda sektöre kredi sağlayarak ülke sanayileşmesinin gelişimine katkıda bulunmak amaçları olduğu görülebilmektedir.

Banka sermayesi ise, bankaya devredilen fabrikalar ile bu fabrikaların döner sermayeleri, Ticaret Bakanlığının kurmuş olduğu ya da iştirak ettiği fabrika ve şirketlerin hisse ve sermayeleri ile 1925 yılında ve sonrasında devamlı olan Ticaret Bakanlığı bütçesine konulacak olan sınai teşvik tahsisatından oluşmuştur (Boratav, 2006: 124). Ayrıca hükümet tarafından yatırılan1.2 milyon lira nakit para vardır. Bankanın ödenmiş sermayesi 1925 yılında 1.314,441 lira iken, 1929'a gelindiğinde bankanın ödenmiş sermayesi 6.579,654 TL olmuştur (Silier, 1975: 493).

Bankanın kuruluşu ile birlikte, Osmanlı döneminde kurulmuş olan İstanbul Feshane Yünlü Dokuma, Beykoz Deri Kundura, Hereke İpekli Yünlü Dokuma ve Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikaları Sanayi ve Maadin Bankasına devredilmiştir (Tokgöz, 2007: 25). Ayrıca Isparta ve Kayseri Bünyan İplik Fabrikalarına, Malatya ve Aksaray Değirmen ve Elektronik Şirketlerine, Kütahya Çini Fabrikasına, Maraş Çeltik Fabrikasına, Tosya Çeltik Fabrikasına, Trabzon Liman İnhisarı Şirketine, Trabzon Elektrik Şirketine, Uşak Terrak-i Ziraat Şirketine, Kilimli Kömür Madenleri Şirketine, Ergani Bakır Madeni Şirketine ve Yalvaç Sanayi Ticaret Şirketine ortak olmuştur (Bozoklu, 2003: 285; Ökçün, 1997a: 247-248). Banka toplamda 17 şirkete iştirak etmiştir. Bankanın bu işletmelerdeki sermaye payı ise genel olarak yüzde 10 ile yüzde 30 arasında değişmiştir (Akgüç, 1992: 25). Ancak Kayseri Bünyan İplik Fabrikasına %90 ve Maraş Çeltik Fabrikasına %93,9 gibi yüksek oranlarda iştirakte bulunmuştur (Ayan, 2021: 733). Bankanın yaptığı en önemli girişim ise Uşak Şeker Fabrikası[7] ile Türkiye'de şeker sanayinin temellerini atmak olmuştur. Sanayi ve Maadin Bankası Uşak Fabrikasını %30 hisse ve kredi ile desteklemiştir. Ayrıca fabrikanın inşaatı sırasında 200-250 bin civarında bir harcama üstlenmek zorunda kalmıştır (Ayan, 2021:734). 1926 yılında üretime başlayan fabrika tam kapasite çalışamadığından ülke ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. Türkiye'nin şeker tüketimi yıllık 70.000 ton iken,

[7] Fabrika cumhuriyetin ilanından önce Nuri Şeker tarafından kurulmuştur. Daha sonra Sanayi ve Maadin Bankası 180.000 liralık ortaklıkla girmiştir (Güvenli ve Karayaman, 2017: 11).

Alpullu[8] ve Uşak şeker fabrikalarının üretimi sadece 15.000 ton ile sınırlı kalmıştır (Demirbilek, 2012: 219-220).

Sanayi ve Maadin Bankası 7 yıllık çalışma sürecinde 16 özel şirkete 1.173 milyon lira ile iştirak etmiştir. Ayrıca içinde iştirak ettiği şirketlerde olmak üzere 4,8 milyon lira ile de kredi temin etmiştir. Banka 1932 yılına gelindiğinde 1473 teşebbüs kurup, bu teşebbüslerde 55.321 işçi çalıştırmıştır (Babüroğlu, 1982: 155).

Tablo 6.Sanayi ve Maadin Bankası'nın Gelişimi (TL) 1925-1929

Yıllar	Mevduat	Kredi	İştirakleri
1925	135.000	632.000	456.000
1926	1.687.000	3.385.000	2.754.000
1927	2.354.000	5.193.000	3.562.000
1928	2.750.000	5.804.000	4.177.000
1929	2.776.000	4.290.000	7.177.000

Kaynak: Yılmaz, 2005: 189.

Banka mevduat konusunda çok başarılı olamamıştır. Sanayi ve Maadin Bankası uzun vadeli kredi vermekle yükümlü olduğu 11 kuruluş olmasına karşın, mevduatı, sermayesinin ancak %2'si kadardı (Silier, 1973: 12).

Bankanın kuruluş gerekçelerinden madencilik sektörünü geliştirmesi esasında ilgisiz bırakılmıştır. Banka daha çok sanayi sektörüyle ilgilenmiş ve madencilik sektörü Ergani madeniyle sınırlı kalmıştır. Banka Ergani madeni işletilmesi hususunda katılım masrafı olarak sermayesine 1 milyon TL ekleme yapmıştır (Tamzok, 2008: 187).

Sanayi ve Maadin Bankası sanayi sektörüne düşünüldüğü gibi kredi sağlayamamıştır. Özel sanayi sektörü bankanın faaliyette bulunduğu dönemde şikâyetçi olmuştur. Banka ortak olduğu özel sermayeli girişimlerde özel sektör ortaklarının çoğunluğu sermaye taahhütlerini yerine getirememiştir (Şahin, 2016: 44). Ayrıca yine iştirak halinde olduğu kuruluşların zararlarını üstlenip bu zararları kapatmaya çalışmıştır. Bu yüzden öz kaynakların büyük çoğunluğunu iştiraklerine vermek zorunda kalmış ve öz kaynak sıkıntısı yaşamıştır (Yıldırım, 2014: 59). Bu olumsuz durumlara o dönemin mali olanak yetersizliği ile deneyim eksikliği de eklenince banka kendisinden beklenen başarıları yerine getirememiştir. Ülkenin sanayileşmesi hususunda üzerine düşen görevleri yerine getirememiştir. İleri zamanlarda, devletçilik dönemi olarak adlandırılan dönemde, 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi ile Sanayi Kredi Bankası olarak ikiye ayrılacaktır.

3.3 Emlak ve Eytam Bankası

Türkiye Cumhuriyeti kurtuluş savaşının yıkıcı tahribatını düzeltmek ve vatandaşlarını da konut sahibi yapabilmek için de bir banka kurmuştur. Milli bankacılığın geliştiği bu dönemde söz konusu bankanın milli ve yerli olması da ayrıca önem taşımıştır. İşte 22 Mayıs 1926 tarihinde inşaat sektörünün kredi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur.

Bankanın kuruluş amacı ülkenin imar işlerini hızlı bir şekilde yapabilmektir. Ayrıca çok eskiden beri Şer'iye Mahkemelerinin yönetiminde olan Eytam Sandıklarında biriken tasarrufların bankaya devredilmesi ve bu tasarruflarında ülkenin imar işlerinde kullanılmasıdır (Akgüç, 1992: 26).

Bankanın sermayesi 20.000.000 liradır. Bunun 10.000.000 lirası bankaya hazine tarafından devredilecek olan gayrimenkuller, geri kalan kısım ise halka hisse senedi satılarak sağlanacaktı (Zarakolu, 1981: 16). 1929'a gelindiğinde bankanın ödenmiş sermayesi 6.581,061 TL olmuştur (Silier, 1973: 494).

Emlak ve Eytam Bankasının başlıca görevlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

* Belediye sınırları içerisinde yer alan binaların ve üzerinde inşaat yapılacak arsaların ipotek verilmesi karşılığında müşterilerine kredi vermek,
* Yetim paralarını mevduat olarak kabul edip, açılan hesaplarda %7,5 gibi bir oran ile faiz vermek,
* 10.000.000 TL'ye kadar tahvil çıkarabilmek, üstü tutarlar için ise, tahvil tutarının borç tutarını geçmemesi şartı ile hükümetten izin almak. Ayrıca bu tahviller ikramiyeli ya da ikramiyesiz olabilir,
* Tüm bankacılık işlemlerini yapmak (Kazgan vd., 1999: 78; Göçer, 2017: 111).

[8] Dönemin diğer önemli ve İş Bankası iştirakli şeker fabrikasıdır.

Bankanın genel görünümü aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7.Emlak ve Eytam Bankası'nın Gelişimi (TL, 1928-1929)

Yıllar	Mevduat	Kredi	İştirakleri
1928	8.254.000	9.335.000	32.000
1929	8.131.000	10.901.000	26.000

Kaynak: Yılmaz, 2005: 192.

Banka yapılmış ve yapılacak binalar üzerine borç vermiştir. Vade olarak ise yapılmış binalar üzerine 5 yıla kadar ve yapılacak binalar üzerine ise 10 yıla kadar vadeli borçlar vermiştir (Afetinan, 1982: 327). Sanayi ve Maadin Bankasının aksine Emlak ve Eytam Bankası mevduat toplamada başarılı olmuştur. İlgili yıllarda bankanın toplam mevduatı 8 milyon civarında bir tutara çıkmıştır (Silier, 1973: 12). Ayrıca bankaya hazine tarafından 1937 yılına kadar 7 milyon civarı tutarında gayrimenkul devredilmiştir. Bunlardan 5.891,268 lirası ise bankaca satılmıştır (Gözcü, 2012: 211).

Bankanın incelenen dönem bazında fazla faaliyeti bulunmamakla birlikte genel olarak ülkenin konutlaşma sürecinde kredi sorununa çözüm getirmiş ve ülkenin konutlaşmasına katkı sağlamıştır. Ancak imar sürecinde daha çok Ankara'da çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. İlgili dönem olarak hem mevduat hem de kredide paralel gitmekle birlikte iştirak gelişimi olumsuz olsa da takribi yıllarda sayılar artmıştır. 1946 yılında ise banka aktif ve pasifleri ve tüm hak ve yükümlülükleri ile Türkiye Emlak Kredi Bankasına devredilmiştir (Akgüç, 1992: 26).

3.4 Ziraat Bankası

Osmanlı Devleti'nde Tuna Valisi Mithat Paşa'nın köylü halkın yüksek faizler vererek tefecilerden borçlanmasını engellemek için 1864 yılında kurduğu Menafi Sandıkları Türk bankacılığının ilk örneği sayılabileceğinden ayrı bir öneme sahiptir. Menafi Sandıkları 1888 yılında da sadece çiftçiye kredi vermek üzere Ziraat Bankası halini almıştır. Banka dönemde %6 faiz ile 3-10 yıl vadeli kredilerle Türk köylüsünün elini rahatlatabilmiştir (Kazgan, 1997: 137-159; Tokgöz, 2007: 24).

Bankaya 1916 yılında bir kanun ile kredilerin vadesi ya da faiz oranları değişikliği gibi yenilikler yapılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte de tarım sektörünün önemi ve bu sektörde atılacak adımların Ziraat Bankası tarafından gerçekleştirileceği görüşü hakim olmuştur.

İzmir İktisat Kongresinde tarım sektörü ve Ziraat Bankası ile ilgili çiftçi grubunun istekleri de dikkate alınarak bazı kararlar alınmıştı. Öncelikle Ziraat Bankası hakkında yeni bir kanun ile düzenlemeler yapılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Hükümetin bankadan aldığı paraları acilen iade etmesi ve bundan böyle Ziraat Bankası sermayesinin hükümet tarafından başka bir kurum ya da alan için kullanılmaması istenmiştir. Ayrıca yine Ziraat Bankasının gözetim ve yardımları ile yardımcı şirketlerin bir an önce kurulması ile oluşum ve idaresi hakkında bilgi verme, broşürler yayınlaması kararları alınmıştır (Afetinan, 1982: 25).

1923 yılında Ziraat Bankası aracılığı ile zirai makinelerin ithali ve bu makinelerin çiftçiye gümrük muafiyeti ile dağıtılması sağlanmıştır. Yine aynı yıl çıkarılan bir kanun ile de hayvan ithali 2 yıl gümrükten muaf tutulmuştur (Timur, 2008: 91). Ancak ülkenin ithalat olanaklarının kısıtlı olmasından dolayı yapılan bu değişiklikler ile hükümetin planladığı gibi tarımda bir gelişme sağlayamamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de bankacılık bankalar, tüccarlar ve tefeciler ile olmak üzere 3 farklı şekilde yapılıyordu. Çiftçilere verilen tarım kredileri Ziraat Bankası ile bazı yerel bankalar tarafında veriliyordu. Hükümet tarım kredilerini desteklemiş ve örneğin Eylül 1923 de tohum, hayvan ve tarım araçlarının satın alınıp bunların köylüye dağıtılmasını sağlamak için 1,1 milyon TL kredi sağlamıştır (Kazgan vd., 1999: 84).

Ziraat Bankasında yukarıda belirttiğimiz İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda 19 Mart 1924 tarihli ve 444 sayılı Bütçe Kanunu ile çok önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler ile banka artık sadece çiftçiye kredi veren bir banka değil aynı zamanda her türlü bankacılık faaliyetlerini yapabilecek bir anonim şirkete dönüşmüştür (Bozoklu, 2003: 283). Yine aynı kanun ile bankanın sermayesi 30 milyona çıkarılmıştır. Ayrıca 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılması ile yerine gelen arazi vergisinin %6'sı Ziraat Bankasına sermaye olarak verilmiştir (İloğlu, 1964: 99).

Yine 1924 Bütçe Kanunu ile Ziraat Bankasının aktif rol alacağı bazı yenilikler de kabul edilmiştir. Köy Bankaları, özel çiftçi sandıkları açılması ve bu sandıklara Ziraat Bankası aracılığıyla

yardım edilmesi, bankacılığı geliştirmek için Ziraat Bankası tarafından okullar açılması gibi öneriler kabul edilmiştir (Akgüç, 1992: 27).

Ziraat Bankası kredileri ikiye ayrılıyordu. Bunlardan biri en fazla bir yıl vadeli üretime verilmiş olan, diğer kredi türü ise en fazla 5 yıl vadeli ve üst tutarı 7.500 TL olan imar ve arazi düzenleme kredileriydi. Bu krediler zincirleme kefalet, ipotek temini ve tarımsal ürünlerin teminatı ile sağlanıyordu. Bankanın uyguladığı faiz oranı ise %16,5 gibi yüksek bir faiz oranıydı. Bu oranın %9'u gerçek faiz oranı olan banka faiziyken, %5 komisyon ve %2,5 muamele vergisiydi (Silier, 1975: 510).

Ziraat Bankasının bir çiftçiye verebileceği kredi üst tutarı 1916-1924 yılları arasında şubeler için 500 liraya, Umum Müdürlükleri içinse 5000 liraya kadardı. 1924'den sonra ise bu tutarların tespiti İdare Meclisine bırakılmıştır. İdare Meclisi, kredi tutarlarını, ihtiyaca göre belirlemek üzere küçük ve orta işletmeler için üst tutarı 20.000 lira olarak belirlemiştir. Bu tutar büyük zirai işletmelerde artabilmektedir. Üst tutarı çiftçinin yıllık ortalama üretim değerinin yarısını aşmaması olarak belirlemişlerdir. 1916 tarihli kanunla bankanın kredileri 30 yıla kadar uzun vadeli kabul edilmiş ve bu 1937 yılına kadar geçerli kalmıştır (İloğlu, 1964: 109).

Tablo 8.Ziraat Bankası Kredileri (1923-1929)

Yıllar	Z.B Kredileri	Yıllık Değişim	Z.B Kredileri Toplam Krediler Oranı (%)
1923	8,00	-	-
1924	17,00	112,00	61,10
1925	19,90	17,00	31,40
1926	20,50	2,80	37,70
1927	20,40	-0,60	21,40
1928	26,80	31,60	25,50
1929	27,20	1,40	21,40

Kaynak: Kepenek, 2017: 43.

Tablo 8'den görüleceği gibi Ziraat Bankası kredi genişlemesi ilk yıllardaki gibi devam etmemiştir. 1923-1924 arasında değişimi iki katından fazla olduğu halde bu oran giderek düşmüştür. Yine ilk yıllardaki genişlemeye istinaden bankanın kredi oranının toplam krediler içerisinden %61,10 gibi yüksek bir orana sahip olduğunu görüyoruz. Ancak bu oran giderek düşmüştür. 1927-1928 arasında yine hareketli bir genişleme yaşandıysa da tüm dünyayı saran buhran yılı olan 1929 yılında yeniden düşüşe geçmiştir.

Ziraat Bankasının 1923 yılında 316 şubesi ve 15.175,000 lira öz sermayesi bulunuyordu. Tarımsal kredileri ise 8.037,000 liraydı. 1924 yılında ise bankanın tarım sektörüne verdiği krediler 17 milyon TL'ye yükselmişti (Akgüç, 1992: 14; Şahin, 2016: 32). Bankanın verdiği zirai krediler genişlemiş olsa da tarım sektöründe istenen etki yaratılamamıştır.

Ayrıca Ziraat Bankası, dönemin devlet bankaları içerisinde mevduatı en hızlı artıran banka olmuştur. 1923 yılında toplam mevduatı 700.000 TL idi. 1928-1929 arasında mevduat büyüklüğünü iki kat kadar artırarak 55.329,156 TL'ye çıkarabilmiştir (Silier, 1975: 507).

Ziraat Bankası şeker fabrikaları, pamuk ve bitkisel yağ tesisleri gibi tarımsal faaliyet alanlarında yer alan sanayi şirketlerinin kurulmasına katılmış ve bu şirketlere işletme kredileri vermiştir (Özçelik, 1995: 284). Ayrıca bankanın, Manisa Bölgesindeki üzüm üreticisi ve tüccarlara kredi vermek için kurulmuş olan Manisa Bağcılar Bankasına ve Akşehir Tütüncüler Bankasına kredi vermek ya da fon kaynakları ile alışverişte bulunmak gibi faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir (Silier, 1975: 498).

Tarım kredilerinde genel amaç küçük çiftçiye kredi desteği sağlamak olsa da bu konuda Ziraat Bankası çok başarılı olamamıştır. Bankanın verdiği kredi oranları, özellikle tarım kredileri oldukça yüksektir. Ancak bu krediler küçük çiftçilerden çok, orta ve büyük çiftçilere ya da büyük toprak sahiplerine verilmiştir. Bankanın kredi verirken ipotek istemesi ya da bunun gibi istediği bazı şartları küçük çiftçilerin yerine getirememesi bu kredi dağılımının eşitsizliğini gösterirken, aynı zamanda bankada faizi daha düşük olan tarım kredilerine ayrılan fonları sınırlayarak daha çok ticari kredilere yönelmesi de bir sebebidir. Hatta tarımsal krediler adı altında ticaretle uğraşan çiftçilere kredi

verilmiştir. Küçük çiftçiler ve bazen orta büyüklükteki çiftçiler bile bu durumların yansıması sonucu bankalardan kredi çekememişlerdir. Böylece bankalardan kredi çekebilen tüccar ve tefecilerden çok daha yüksek faiz ile kredi almışlardır. Bu tefecilerden ya da tüccarlardan alınan kredi faizlerinin yılda %36 ile %150 arasında değiştiği ve ortalama %50 ile %80 civarında olduğu düşünülmektedir (Silier, 1973: 37). Yani küçük çiftçiler ve bazen orta büyüklükteki çiftçiler bu yüksek faiz oranları karşısında ezilmişlerdir.

Ziraat Bankası genel olarak kredi büyüklüğünü artırmış ve ülke sanayileşmesinde ve tarımsal faaliyetlerde bulunan şirketlere ya da onlar için kurulan yerel banklara kredi vererek gelişimlerine destek olmuştur. Genel olarak baktığımızda banka ülke kalkınmasında etkin bir rol almış ve başarılı olmuştur denilebilir. Ama asıl amacı olan küçük çiftçiye kredi desteği sağlayarak kalkınmasını sağlamak ve tarımı bu şekilde geliştirmek görevlerinde bu dönemde başarılı olduğunu söylemek zordur.

3.5 Yerel Bankalar

Yerel bankaları İlker Parasız (1998: 24), yerel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik tek şubeli, yetersiz sermayeli küçük bankalar olarak açıklamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra millileştirme hareketleri sonucu Anadolu'nun pek çok yerinde küçük, yöresel bankalar kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanıyla da özellikle 1926-1929 arasında yine bu küçük yerel bankalar kurulmaya tüm hızıyla devam etmiştir.

Anadolu'da bu yerel bankalar kurulmadan önce yöre halkının borç para işlemleri 'Avarız Sandıkları' adıyla vakıflar tarafından yapılıyordu. Ancak bu sandıklar halkın çok küçük ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde borç paralar vermekteydi (Öztürk, 2019: 321). Zamanla Anadolu halkın artan taleplerini bu vakıflar karşılayamaz duruma geldi ve yerel bankaların kurulma süreci hızlandı.

Yerel bankalar genel olarak mevcut bankaların şubelerinin özellikle Anadolu'da taşraya inememesi ve Anadolu tüccarı, esnafı ve çiftçisinin tefecilerin eline düşüp çok yüksek faiz oranları vermeleri sonucu onları bir anlamda tefecilerin elinden kurtarmak için kurulmuştur (Parasız, 1998: 24). Yerel bankaların özendirilmesinin bir diğer nedeni ise sermaye ve sermayedar konularındaki yetersizliktir (Eriş, 2007: 6). Tarım sektöründeki gelişmeler ile bazı bölgelerdeki üzüm, incir, tütün, pamuk gibi ihraç mallarının üretiminin hızla artması ama bu ihracatın finansmanını sağlamak için iç kaynakların bulunamayıp, dış kredilere yönelim olması da yerel bankaların özellikle taşrada gelişmesinde etkili olmuştur. Ancak yerel bankalar sayıca fazla olmasına rağmen tüm bankalar içerisinde küçük bir paya sahiptir. Örneğin 1928 yılında yerel bankaların toplam mevduatları 3 milyon TL civarındaydı (Kazgan vd., 1999: 81).

Dönemde kurulan hemen hemen tüm yerel bankalar benzer özellikler göstermektedirler. Genel olarak yöre esnaf, tüccar ve çiftçinin kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak ana amaçları olmuştur. Bunun yanında bazı bankalar iştiraklerde bulunmuş, bazı bankalar belirli sektörlerin gereksinin duydukları alet edevatların temini için ve bazı bankalar ise bu alet ve edevatların direkt üretimi için açılacak işyerlerini desteklemek hizmetlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca bir başka ortak özellikleri ise bankaların genel olarak yörenin önde gelen zengin kesimleriyle birlikte birkaç milletvekili öncülüğünde kurulmuş olmalarıdır (Erdaş, 2018: 45).

Türkiye'de yerel bankalar daha çok kriz başlangıç yılları olan 1927 yılında ve ticari kredi vermeye yönelik bankalar şeklinde kurulmuştur. Yerel bankalar hükümet teşviki ya da denetimi ve gözetimi ile kurulmuşlardır. Hükümetin de liberal dönemde önceliği sanayi sektörünü geliştirmektir. Kurulan bankaların ticari kredi veren banka ağırlık olması hükümetin izlediği sanayileşme politikaları ile açıklanmaktadır.

Ayrıca Osmanlı Devleti zamanında millileştirme hareketleri sonucu Anadolu'da kurulan pek çok yerel banka da cumhuriyet dönemiyle birlikte faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu dönemde kurulan Akşehir Bankası, Manisa Bağcılar Bankası ve Adapazarı İslam Ticaret Bankası en önemli bankalardır.

Adapazarı İslam Ticaret Bankası 75.000 TL sermaye ile 1913 yılında kurulmuştur. 1929'a gelindiğinde bankanın sermayesi 1 milyon TL'ye çıkmıştır. Bu banka mahalli banka olmasına karşın 23 şubeye ulaşabilmiştir (Silier, 1975: 497).

1916 yılında 50.000 TL ve 50 yıl çalışma süresiyle kurulan Akşehir Bankası[9]1924 yılında Osmanlı Elektrik, Halı ve Şayak Anonim Şirketi sermayesini bankaya devrederek birleşmiştir ve sermayesini 1.000.000 TL'ye çıkarabilmiştir (Ökçün, 1997a: 235; Yıldız, 2010: 18). Ayrıca yine 1929

[9] Bankanın kuruluş adı Akşehir İktisad-ı Osmani Bankası olup Türkiye kayıtlarına Akşehir Bankası olarak geçmiştir (Yıldız, 2010: 18).

yılında bu bankaya bankacılık işlemleri yanında komisyonculuk yapabilmesi ve diğer ülkelere ticaret emtiası satabilmesi yetkileri de verilmiştir (Ökçün, 1997a: 235). Yine ihraç ürünleri üreten köylü ve çiftçilere ve bunların ticaretiyle uğraşan tüccarlara kredi vermişlerdir (Silier, 1973: 18).

Yine cumhuriyetten önce kurulan ama Türkiye'de de önemli faaliyetlerde bulunan bir diğer banka Manisa Bağcılar Bankasıdır. İttihat ve Terakki'nin girişimleriyle Manisa'da 27 Kasım 1917 tarihinde kurulmuştur. Banka bağcıların kredi taleplerine çözüm sağlamak başta olmak üzere bağcılıkta gereksinin duyulan araç ve gereçlerin elde edilmesini sağlamak ve bağcılık için iç ve dış piyasalarda satış yapmak amacıyla kurulmuştur (Tarih İncelemeleri Dergisi, 2013: 107). Banka 1923-1927 yıllar arasında 580.043 TL tarım kredisi tahsis etmiş olup bu tutarın 397.545 TL kadarı tahsil olmuştur. Ayrıca 7.745.436 TL ticari kredi tahsis etmiş ve bu tutarın 7.435.606 TL kadar kısmını tahsil edebilmiştir (Tarih İncelemeleri Dergisi, 2013: 127).

500.000 TL sermaye ile 17 Eylül 1924 yılında idare meclisi Akhisar'da olmak üzere Akhisar Tütüncüler Bankası kurulmuştur. Bu bankanın en büyük iki hissedarı Maliye Bakanlığı ile Ziraat Bankası olmuştur (Ökçün, 1997a: 248).

28 Kasım 1925 tarihinde bir aile şirketi olarak Karaman'da kurulan Karaman Çiftçi Bankası T.A.Ş. kuruluş sermayesi 100.000 TL'dir. Banka 1926 yılında Konya Ereğli'de ve 1932 yılında Mersin'de şube açmıştır. Bu banka yöre halkına %60-%70 oranları bulan çok yüksek faizler ile borç para vermiştir (Ökçün, 1997a: 231-232).

Kasım 1926'da Nevşehir'de kurulan ve Şubat 1927'de 100.000 TL sermaye ile faaliyete başlayan Nevşehir Bankası'nın da kuruluş amacı bölge tüccar esnaf ve çiftçilerin kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve tarımsal alet ve gereçlerin hem yapım hem de tamir işleri için açılacak olan iş yerlerini desteklemektir. 1927 yılında 30.000 TL sermaye ile kurulan Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası'nın da yine esas amacı bölge tüccar ve çiftçilerin kredi ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte ihtiyaç duyulan tarımsal ürünlerin temin edilmesini sağlamakta kuruluş amaçları arasında belirtilmiştir (Özdemir ve Çakırbaş, 2013: 565-566).

Yerel bankalar genel olarak kuruluş amaçlarını gerçekleştirmiş, başarılı olmuşlardır. Devlet tarafından teşvikte edilmiş ve denetlenmiştir. Yerel bankalar 1933 yılına kadar da kurulmaya devam etmiştir. Ancak tüm dünyayı sarsan 1929 büyük buhranın etkisi ve aynı zamanda banka şube sayısı artışı sonucu faaliyetlerini sonlandırmaya başlamışlardır (Parasız, 1998: 24).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda başlayan yabancı sermayeli bankacılık serüveni 1868 yılında kurulan Menafi Sandıklarının 1881 yılında Ziraat Bankası'na dönüştürülmesiyle mili bankacılık adımıyla devam etmiştir. İttihatçıların yaydığı milli iktisat görüşleriyle birlikte 20. Yüzyıl başlarında Anadolu'da ve özellikle İç Anadolu Bölgesinde, yöre halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik küçük sermayeli yerel bankalar kurulmuştur. 1917 yılında ve 4 milyon Osmanlı lirası gibi büyük sermayeli kurulan İtibar-ı Milli Bankası ise banka hisselerinin sadece Osmanlı Devleti vatandaşlarına satılmasıyla milliyetçilik akımının yaygınlığının göstergesi olmuştur (Akgüç, 1992: 15; Kocabaşoğlu, 2001: 20). Ayrıca banka klasik bankacılık anlayışından çok daha fazla yetkilere[10] sahip olmasıyla da cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan bankaların örneği konumundadır.

Türkiye'de1923 yılında 18 milli 18 yabancı olmak üzere 36 banka faaliyette bulunuyorken liberal dönemin sonu olarak kabul edilen 1929 yılında ise milli banka sayısı 43'e yükselmiş yabancı banka sayıları 16'ya düşmüştür (Yüzgün, 1982: 18). Ayrıca 1923 yılında toplam banka şube sayısı 420 iken bunun 316'sı Ziraat Bankası şubeleridir. 1924 yılında ise İş Bankası 2 şubesi, Ziraat Bankası 320 şubesi ile toplam bankalar şube sayısı 439'a yükselmiştir. 1929 yılında ise toplam banka şube sayısı 446 olup, 15'i İş Bankası, 256'sı ise Ziraat Bankası şubeleri olmuştur (Yüzgün, 1982: 34).

Kredi değişimine bakıldığında ise 1923 yılında toplam krediler 12 milyon TL iken, bunun 8 milyonu Ziraat Bankası kredileridir. 1924 yılında Ziraat Bankası kredileri 18,3 milyon ve İş Bankası kredileri de 1 milyon olup diğer bankalarda dahil edildiğinde toplam krediler 25.1 milyon olmuştur. 1929 yılında ise 98.5 milyon olan toplam kredilerin 37.5 milyon Ziraat Bankası, 31.9 milyon İş Bankası kredileri oluşturmuştur (Yüzgün, 1982: 226).

[10] Bankanın genel bankacılık işlemleri dışında genel bayındırlık hizmetleri, ülkenin tarım, sanayi ve ticaretini geliştirebilmek için şirketler kurmak, sermayesine katılmak ya da iştirak etmek görevleri de tanımlanmıştır (Akgüç, 1992: 15; Kocabaşoğlu, 2001: 20).

Görüldüğü gibi liberal dönemde bankacılık faaliyetleri yerli bankacılık bakımından İş Bankası ve Ziraat Bankası etrafında gelişmiştir. Bu iki bankanın bu dönem için ülke kalkınmasında katkıları fazla olup, Sanayi ve Maadin Bankasının daha önce de belirtilen, izlediği bir takım yanlış politikalar ile beklenen katkıları sağlayamamıştır. Emlak ve Eytam Bankası genel olarak kuruluş amacı olan konutlaşma sürecinde kredi sorunlarına genel olarak çözüm getirmiş ancak daha çok Ankara çevresine yoğunlaşmıştır. Ayrıca dönemde kurulan yerel bankalar ise taşrada üretim ve ticaret yapan kesimin kredi ihtiyaçlarını karşılayarak ülke ekonomisine katkıları olmuştur. Ayrıca bazı yerel bankalar ulusal bankalar gibi şirket kurma ya da iştirak etme ve yörede yapılan üretim için gerekli araç gereçleri temin etme gibi faaliyetlerde de bulunmuşlardır.

Hükümet bu dönemde sanayi sektörünü geliştirmek için pek çok adım atsa da GSMH'de aldığı pay tablo 1.1 de görüldüğü gibi %8-11 aralığında kalmıştır. 1927 yılında ilan edilen Sanayi Teşvik Yasası sektöre hareketlilik getirmiştir. Hem yerli hem de yabancı yatırımlar belirli bir süre artarak devam etmiştir. Ulaşıma önem verilerek demiryollarının geliştirilmesi için ayrılan sermayenin artması da sanayi sektörüne hükümet tarafından ayrılan sermayenin düşmesine sebep olmuştur. Ancak hükümet yetkilileri demiryolları ile ulaşımı güçlendirerek sanayileşmeye katkı sağlamayı amaçlamışlardır.

Yerli sermaye yetersizliği her ne kadar kurulan bankalar yoluyla çözülmeye çalışılmış olsa da Sanayi ve Maadin Bankası'nın izlediği yanlış politikalar sektörde zararlara sebebiyet vermiştir. Ülke yine tarımsal ürünler ile gelişim göstermiştir. Bunun yanında tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 Büyük Buhran ile buğday fiyatlarının düşmesi Türkiye'yi de daha çok ihracat yaptığı halde ihracat gelirlerinin düşmesiyle etkilemiştir. Ayrıca yıllar itibariyle krizden etkilenen devletler kendi içlerine kapanmaya başlamışlardır.

Büyük krizden en az etkilenen ülke olan Sovyet Rusya'nın izlediği planlı ekonomi tipi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının da ilgisini çekmiştir. Yine 1929 yılı itibariyle gümrük tarifelerinin serbestçe belirlenebilecek olması yeni ekonomi politikalarının kapısını açmıştır. Hükümet yetkilileri sanayileşmede istedikleri sonucu alamayınca daha korumacı ve müdahaleci ekonomi politikaları izlemeye başlamışlardır. Ancak devletçilik dönemi olarak adlandırılan bu dönemde de yine ülke sanayileşmesi kurulan bankalar yoluyla geliştirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Afetinan, A. (1982), *İzmir iktisat kongresi,* Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akgüç, Ö. (1975),*Cumhuriyet döneminde bankacılık alanında gelişmeler*, Ankara:Tisa Matbaacılık Sanayii.

Akgüç, Ö. (1992) ,*100 soruda Türkiye'de bankacılık*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Alkin, E. (1981) ,*Uluslararası ekonomik ilişkiler*, İstanbul:Güryay Matbaası.

Ayan, E. (2021) , Türkiye'nin ilk kalkınma bankası: Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın faaliyet hayatının eleştirel analizi. *HistoryStudies International Journal of History*, *13(3)*, 727-750. https://doi.org/10.9737/hist.2021.1010.

Aydemir, N. (2005), *Dünden bugüne Türkiye'de bankacılık*, Ankara: Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası.

Babüroğlu, S. (1982), Atatürk dönemi ve sonrası kamu iktisadi teşebbüsleri. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri* içinde (ss. 151-185). Ankara: A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Bilgi, N. (2013), Manisa Bağcılar Bankası: Kuruluşu ve örgütlenme süreci (1917-1927). *Tarih İncelemeleri Dergisi, 28(1)*, 105-131. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/58859.

Boratav, K. (2006),*Türkiye'de devletçilik*, Ankara: İmge Kitabevi.

Boratav, K. (2015),*Türkiye iktisat tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi.

Bozoklu, D. (2003), Atatürk döneminde bankacılık sistemine ve gelişimine genel bir bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XIX (55),* 269-302.

Çavdar, T. (2003),*Türkiye ekonomisinin tarihi 1900-1960*, Ankara: İmge Kitabevi.

Demirbilek, S. (2012), Tek parti döneminde inhisarlar (1923-1946). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 12(24),* 203-232.

Erdaş, S. (2018), Cumhuriyetin ilk yıllarında Aksaray ve çevresinde yerel bankacılık faaliyetleri ve Aksaray Halk İktisat Bankası örneği. *HistoryStudies International Journal Of History10(3),* 31-51. https://doi.org/ 10.9737/hist.2018.593.

Eriş, H. (2007),*Türk bankacılık sistemi*, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Finansal Piyasalar Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Göçer, K. (2017), Bankacılığımızda tekamül ve Emlak ve Eytam Bankası / Hayat Mecmuası (1926*). Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(1),* 109-113.

Gözcü, A. (2012),1930 dünya ekonomik bunalımı sonrasında Türkiye'de ekonomik politika arayışları. Yayımlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Hatipoğlu, O.G. (2011),Türkiye'de kapanmış bankalar ve kapanma nedenleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İloğlu, A.S. (1964), Türkiye'de zirai kredi ve T.C. Ziraat Bankası. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,(15),* 89-118.

İnönü, İ. (1987),*Hatıralar 2. Cilt*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kazgan, H. (1997),*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk bankacılık tarihi*, İstanbul: Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti.

Kazgan, H., Ateş, H., Tekin, O., Koraltürk, M., Soyak, A., Eroğlu, N., Kaban &Kaban, Z. (1999),*Osmanlı'dan günümüze Türk finans tarihi 2.cilt,* İstanbul: Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti.

Kepenek, Y. (2017),*Türkiye ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keyder, Ç. (1993),*Dünya ekonomisi içinde Türkiye, 1923-1929*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kocabaşoğlu, U., Sak, G., Sönmez, S., Erkal, F., Ulutekin, M., Gökmen, Ö. & Şeker, N. (2001),*Türkiye İş Bankası tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Koçak, O. (2001),*Atatürk'ün bankası: Türkiye İş Bankası tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Öcal, F., (2001),*Atatürk'ün bankası Türkiye İş Bankası,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Ökçün, A. G. (1997),*İktisat tarihi yazıları,* Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.

Ökçün, A. G. (1997),*1920-1938 yılları arasında kurulan Türk anonim şirketlerinde yabancı sermaye,* Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.

Özçelik, N. (1995),Cumhuriyet dönemi Türk bankacılığı 1923-1950. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özdemir E. &Çakırbaş, A. (2013), Cumhuriyetin ilk yıllarında Nevşehir'de bankacılık faaliyetleri; Nevşehir Bankası T.A.Ş ve Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası T.A.Ş. *TurkishStudies – International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic, 8/5(Spring 2013),* 559-575.http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4672.

Özer, M.H. (2014),Cumhuriyetin ilk yıllarında milli tüccar oluşturma çabalarında İş Bankası'nın rolü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 69(02),* 351-377.https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002315.

Öztürk, G. (2019), Cumhuriyetin ilk dönemlerinde mahalli bir banka: Akseki Ticaret Bankası. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 15(29),* 317-338. http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/15_29/12-ozturk.pdf.

Pamuk, Ş. (2017),*Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Parasız, M. İ. (1998),*Türkiye ekonomisi: 1923'den günümüze Türkiye iktisat ve istikrar politikaları uygulamaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Silier, O. (1973),1923-1935 döneminde Türkiye'de bankalar ve bankacılık. *Türk İktisat Tarihi Seminer*içinde (9-60). Hacettepe Üniversitesi Senato Toplantı Salonu, Ankara.

Silier, O. (1975),*1920'lerde Türkiye'de milli bankacılığın genel görünümü*, Ankara: Mars Matbaası.

Şahin, H. (2016),*Türkiye ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Tamzok, N. (2008), Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden çok partili dönemde madencilik politikaları, 1861-1948. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(4),* 179-204.https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002083.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2009),*1929 dünya buhranında Türkiye'nin iktisadi politika arayışları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Tezel, Y.S. (2015),*Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950),* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Timur, T. (2008),*Türk devrimi ve sonrası*, Ankara: İmge Kitabevi.
Tokgöz, E. (2007),*Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi*, Ankara: İmaj Yayınevi.
Türk, İ. (1982), Atatürk ve Türk mali sistemi. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri* içinde (7-22). Ankara: A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi.
Vural, İ.Y. (2008), Atatürk dönemi maliye politikaları: liberal iktisattan karma ekonomiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (20),* 77-114. https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4762/65423.
Yenal, O. (2017),*Cumhuriyet'in iktisat tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Yıldırım, V.E. (2014),1923-1938 yılları arasında Türkiye'de sanayi alanında özel sektör devlet ilişkilerinin tarihi ve ekonomik açıdan analizi. Yayımlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
Yılmaz, N. (2005),1923-1938 döneminde uygulanan ekonomi politikalarının Türk bankacılık sektörüne etkileri. Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
Yüzgün, A. (1982),*Cumhuriyet dönemi Türk banka Sistemi*, İstanbul: Der Yayınevi.
Zarakolu, A. (1981),*Atatürk döneminde ülkemizde izlenen ekonomi politikası*, Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The National Economy view emerged with the Unionists during the Ottoman Empire period. With the view of the National Economy, it was desired to create a national bourgeoisie. At the same time, it is aimed to develop the country with local entrepreneurs. However, despite this view, there were no domestic entrepreneurs with sufficient capital to achieve these goals in the early periods of the Republic. For this reason, the state undertook this job and contributed to the sectors it wanted to develop through banks. When the Republic was founded in 1923, 31 banks were operating. Of these, 18 were national and 13 were foreign banks.

Banks play an important role in the cycle of financial markets by transferring funds from savers with surplus funds to investors in need of funds. Banking transactions in the Ottoman Empire were carried out by minorities living in Galata, known as Galata Bankers. Later, with the establishment of the Istanbul Bank in 1847, the era of foreign banks began. In addition to the banks established with foreign capital during the period, it took part in many foreign capital banks operating by opening branches. Established in 1856, Bank-ı Osmani Şahane became the central bank of the country by acquiring powers such as printing paper money over time. The bank passed into the republic period as the Ottoman Bank. The first national bank movement in the Ottoman Empire was the Benefit Funds, which later became Ziraat Bank.

With the establishment of the Republic, the liberal economy model began to be implemented with the provisions of the Lausanne Treaty. However, the hand of the state was secretly felt in many sectors due to the lack of capital in a war-torn country, the lack of sufficient bourgeoisie and the lack of equipped entrepreneurs. The foundations of the economic policies to be followed by Turkey were laid at the Izmir Economy Congress held between 17 February and 4 March 1923. In the congress, the opinion was adopted that the country should be industrialized as soon as possible and that it should be supported by banks as there is not enough capital for this. The merchants attending the congress wanted a commercial master bank to be established. Industrialists, on the other hand, demanded the establishment of an industrial bank that would provide them with credit support. In line with the decisions taken, İşbank with a capital of 1 000 000 TL was established on August 26, 1924, with Mustafa Kemal's investment of 250 000 TL in order to support the merchant group. When this bank was established, it was expected to be a pioneer for the economic development of the country. In this respect, the duties assigned to the bank cover different fields such as industry, mining, agriculture, tourism, insurance, public works and transportation. The main task of İşbank was to support Turkish entrepreneurs in establishing factories

and workplaces in all these areas. In order to support the industrial group, Sanayi ve Maadin Bank was established in 1925 and Emlak ve Eytam Bank was established in 1927. Again in this period, Ziraat bank was developed and important tasks were given to the bank to support the agricultural sector. The banks established in the period served much more purposes than the classical banking approach. The banks established in the period served much more purposes than the classical banking approach.

The adventure of national banking, which started with the establishment of İşbank in 1924, continued rapidly. However, the establishment of foreign banks continued until 1926. The establishment of local banks has increased since 1926. After the Second World War, when the USA started to withdraw investments such as the funding source paid to the European states, various economic crises began to be experienced in Europe. Foreign capital banks had brought the crisis of 1926 to Turkey as well. As this crisis began to be felt in Turkey, there was a decrease in the available resources of domestic and foreign banks. As this crisis began to be felt in Turkey, there was a decrease in the available resources of domestic and foreign banks. With the first effects of the crisis, banks started to act more cautiously and became more careful about lending. The reason for the increase in local banks with small capital in this period was that the problems experienced by the people in Anatolia in finding loans were wanted to decrease. The primary purpose of the Local Banks was to provide commercial loans. The primary reason for this situation was the industrialization policies followed by the state. At the same time, there were banks that gave agricultural loans, tradesmen and vocational loans. The crisis in 1926 did not adversely affect the banks. In this period, in addition to the increase in the number of banks, the profits of public and private banks also increased.

In this study, the contribution of national banks established with the establishment of the Turkish Republic to the Turkish economy has been examined. At the same time, the economic outlook of Turkey in this period and the contributions of the banks established to the Turkish economy were also examined. In the liberal period, banking activities developed around İş Bankası and Ziraat Bankası in terms of domestic banking. These two banks made a great contribution to the development of the country for this period. However, due to some wrong policies followed by the Industry and Maadin Bank, it could not provide the expected contributions. Real Estate and Eytam Bank has brought a general solution to the credit problems in the housing process, which is the purpose of its establishment. In addition, the local banks established in the period contributed to the country's economy by meeting the credit needs of the sector engaged in production and trade in the countryside.